

“Φυλακή και Γλώσσα”

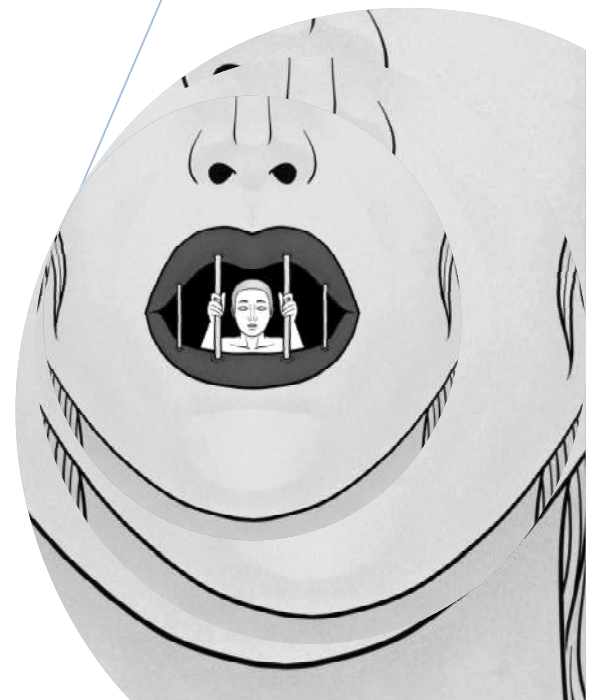
Follow up research “Prison and Language”

Η γλώσσα της φυλακής αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας του έγκλειστον πληθυσμού, αποτελώντας ουσιαστικά ένα εργαλείο κατανόησης της εσωτερικής λειτουργίας μίας φυλακής.

- Γιάννης Πανούσης, Ομ. Καθηγητής Εγκληματολογίας Παν/μίου Αθηνών

Δρ Αγγελική Καρδαρά

25/9/2020

Πρόλογος

Το παρόν project με θέμα: «Φυλακή και Γλώσσα», διενεργείται από τον επιστημονικό φορέα με την επωνυμία «Κέντρο Μελέτης του Εγκλήματος» (ΚΕ.Μ.Ε.), υπό την επιστημονική ευθύνη της Διδάκτορος Αγγελικής Φ. Καρδαρά. Σκοπός του εγχειρήματος είναι η διερεύνηση του ιδιαίτερου γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας του έγκλειστου πληθυσμού στα καταστήματα κράτησης της σύγχρονης εποχής και η χρήση του εκτός φυλακής. Η μελέτη της *γλώσσας της φυλακής* κρίνεται απαραίτητη, δεδομένου ότι στο πλαίσιο των καταστημάτων κράτησης της σύγχρονης εποχής με τις πολύ σημαντικές αλλαγές στην ανθρωπογεωγραφία των φυλακών και στη σύνθεση του ποινικού πληθυσμού, η *γλώσσα της φυλακής* καθίσταται όχι μόνο μέσο επικοινωνίας αλλά αναγκαίο μέσο ένταξης στη μεγάλη ομάδα των κρατουμένων και στις μικρότερες υπο-ομάδες που δημιουργούνται στη φυλακή. Υπό αυτή την έννοια η *γλώσσα της φυλακής* αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας του έγκλειστου πληθυσμού, αποτελώντας ουσιαστικά ένα εργαλείο κατανόησης της εσωτερικής λειτουργίας μίας φυλακής, όπως επισημαίνει ο Ομ. Καθηγητής Εγκληματολογίας Παν/μίου Αθηνών, κ. Γιάννης Πανούσης στη συνέντευξη που μας παραχώρησε στο πλαίσιο του project μας και η οποία θα δημοσιευθεί το επόμενο χρονικό διάστημα.

Το ανωτέρω εγχείρημα αποτελεί ένα δυναμικό project που περιλαμβάνει την επαναληπτική έρευνα/follow-up research (βιβλιογραφική έρευνα, έρευνα πεδίου με συμπλήρωση ερωτηματολογίων και συνεντεύξεις με αποφυλακισμένους), συνέχεια της διδακτορικής διατριβής της Επιστημονικά Υπεύθυνης, Διδάκτορος Αγγελικής Φ. Καρδαρά, Φιλολόγου-Τακτικής Επιστημονικής Συνεργάτιδας ΚΕ.Μ.Ε., η οποία εκπονήθηκε το έτος 2007 στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, με Ακαδημαϊκό Υπεύθυνο τον Καθηγητή Εγκληματολογίας, κ. Γιάννη Πανούση, καθώς και δημοσιεύσεις, αρθρογραφία, συνεντεύξεις και σημειώσεις από το αρχείο των συμμετεχόντων στο project.

Οι εργασίες της επιστημονικής ομάδας ξεκίνησαν τον Απρίλιο του 2018. Το project συνεχίζεται και εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία, τα οποία σταδιακά θα αναρτώνται στην ιστοσελίδα μας. Το project απαρτίζεται από δύο μεγάλα μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τη συγγραφή του θεωρητικού πλαισίου, με στόχο την προσέγγιση του ιδιαίτερου γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας του έγκλειστου πληθυσμού από φιλοσοφική, εγκληματολογική, ψυχολογική, λογοτεχνική και γλωσσολογική σκοπιά και τη διεξαγωγή συνεντεύξεων με επιστήμονες (δικηγόρους, γλωσσολόγους, εγκληματολόγους) και επαγγελματίες (δημοσιογράφους), με στόχο την ανάδειξη καιρίων πτυχών του γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας των φυλακισμένων, σήμερα.

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων από 50 αποφυλακισμένους και τις ποιοτικές δομημένες συνεντεύξεις με 15 αποφυλακισμένους, με στόχο τη διερεύνηση του σκοπού και των λειτουργιών που επιτελεί στα καταστήματα κράτησης της σύγχρονης εποχής ο ιδιαίτερος γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας των φυλακισμένων αλλά και τη μελέτη της χρήσης του εκτός φυλακής.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων και οι συνεντεύξεις με τους αποφυλακισθέντες έλαβαν χώρα από τον Μάιο του 2019 – Σεπτέμβριο του 2019 στον Σύλλογο Συμπαραστάσεως Κρατουμένων «Ο

Ονήσιμος» (<https://www.onisimos.gr/>), τον οποίο ευχαριστούμε θερμά για την πολύτιμη συμβολή στην έρευνά μας.

Συνοψίζοντας, με την έρευνα του 2005 αποδείχθηκε ότι υπάρχει ένας ιδιαίτερος γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας που χρησιμοποιείται από τον έγκλειστο πληθυσμό και χωρίζεται σε δύο μεγάλα «παρακλάδια»: στη σκληρά κρυπτική αργκό που χρησιμοποιείται από τους φυλακισμένους, εντός και εκτός φυλακής, για να «κάνουν δουλειά», όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν, δηλαδή τις παράνομες δραστηριότητες τους, και η αργκό που χρησιμοποιούν εντός του κλειστού και περιοριστικού πλαισίου της φυλακής σε μεγάλο βαθμό, ακόμα και ενώπιον των σωφρονιστικών υπαλλήλων, από μιμητισμό, αλλά και για να επικοινωνήσουν, να ξεφύγουν από τη ρουτίνα και να περιορίσουν τα «δεινά» του εγκλεισμού/pains of imprisonment.

Η έρευνα δεν χρηματοδοτείται και για τον λόγο αυτό η συμμετοχή όλων στην ερευνητική ομάδα και στο project είναι εθελοντική.

Τα μέλη της ομάδας που συμμετείχαν ή συνεχίζουν να συμμετέχουν σε οποιαδήποτε φάση της υλοποίησης του project είναι τα ακόλουθα και τα ευχαριστούμε από καρδιάς για την πολύτιμη συμβολή τους. Μέσα στους επόμενους μήνες θα ακολουθήσουν οι δημοσιεύσεις και οι σχετικές αναλυτικές αναφορές από την συμβολή τους στην διεξαγωγή της έρευνας.

Ομάδα Εργασίας:

Εμμανουήλ Καρούσος, Κοινωνιολόγος - Κοινωνικός Ανθρωπολόγος

Νεφέλη-Αικατερίνη Μπαρούνη, Ψυχολόγος, απόφοιτη Τμήματος Ψυχολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Βασιλική Σταθοπούλου, φοιτήτρια Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ελένη Τσάμου, Εκπαιδευτικός, Πιστοποιημένη Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων, Μ.Α Νευροεπιστήμες, Κοινωνιοβιολογία και Εκπαίδευση, Μ.Α Ψυχιατροδικαστική

Δημήτρης Τσιατσιάνης, Δικηγόρος, BA in Law, MSc in Comparative Criminal Justice

Αγγελική Τσόκα, α. Δικηγόρος

Πελαγία Χολέβα, Ιστορικός-Φιλολόγος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας- Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Εγκληματολογίας (Πανεπιστήμιο Ιταλίας: E-campus)

Κωνσταντίνα Χονδρογιάννη, Ψυχολόγος, απόφοιτη Τμήματος Ψυχολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Τέλος, απώτερος σκοπός μας είναι να δημιουργηθεί ένα ηλεκτρονικό αποθετήριο ελεύθερης πρόσβασης που σκοπό έχει την οργάνωση, διατήρηση, ψηφιοποίηση και ανάδειξη ποικίλων κατηγοριών τεκμηρίων

που αναφέρονται στον γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας που χρησιμοποιείται από τον έγκλειστο πληθυσμό και η καταγραφή και προβολή συναφών επιστημονικών μελετών από μέλη της ελληνικής και διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας. Στα τεκμήρια που θα διατηρούνται στο αποθετήριο περιλαμβάνονται μαρτυρίες, λογοτεχνικά κείμενα κρατούμενων, αδημοσίευτες ή δημοσιευμένες σχετικές έρευνες, δημοσιεύματα στον Τύπο, συνεντεύξεις κ.α.

Η 1^η έρευνα με τίτλο «Φυλακή και Γλώσσα: η γλώσσα ως κρίσιμο και αναπόσπαστο στοιχείο της δομής των φυλακών»

Γράφει η Αγγελική Καρδαρά,

Δρ Τμήματος ΕΜΜΕ Παν/μίου Αθηνών-Φιλολογος-Τακτική Επιστημονική Συνεργάτιδα Κέντρου Μελέτης του Εγγλήματος και Επ. Υπεύθυνη του «Crime & Media Lab» του ΚΕ.Μ.Ε.

Εισαγωγή

Ο ιδιαίτερος γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας που δημιουργείται από τους κρατούμενους των ελληνικών φυλακών και χρησιμοποιείται στο κλειστό και περιοριστικό πλαίσιο της φυλακής αποτέλεσε το αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής της γράφουσας, υπό τον τίτλο *Φυλακή και Γλώσσα: η γλωσσική επικοινωνία των κρατούμενων ως κρίσιμο και αναπόσπαστο στοιχείο της δομής των φυλακών*, η οποία εκπονήθηκε στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών (2005-2008) με Επιβλέποντα τον Καθηγητή Εγκληματολογίας, κ. Γιάννη Πανούση. Η διδακτορική διατριβή υποστηρίχτηκε στις 21-5-2008 και εκδόθηκε το έτος 2014 από τις εκδόσεις νομικών βιβλίων ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ στη σειρά βιβλίων του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών (Νομικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών) Διευθυντής: Νέστωρ Κουράκης.

Πρόκειται για μία από τις ελάχιστες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα¹ με το συγκεκριμένο θέμα και βασίζεται σε ένα εκτενές και πρωτότυπο υλικό που αντλήθηκε μέσα από τις φυλακές. Αφετηρία της μελέτης αποτελεί η διαπίστωση ότι η γλώσσα είναι ένα πολύμορφο και πολυλειτουργικό φαινόμενο. Μελετώντας σε βάθος και αναλύοντας τον ιδιαίτερο αυτό κώδικα

¹Βλ. σχετ. Π.Δ. Παπαδοπούλου, «Γλώσσα και Φυλακή», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1988, σσ. 163-203 σε

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7423/7146>

Σημειώνουμε ότι πρόκειται για την έρευνα των: Α. Ανδρίτσου, Κ. Δασκαλάκη, Κ. Κατσουνιάννη, Π.Δ. Παπαδοπούλου, Π.Α. Σινόπουλος, Δ. Τσαμπάρη, Έ. Φρονίμου, «Έρευνα: Ο Θεσμός της Φυλακής στην Ελλάδα: Προκαταρκτική Έκθεση της Ερευνητικής Ομάδας Εγκληματολογίας του Ε.Κ.Κ.Ε.», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68Α, Άνοιξη 1988, ειδικό τεύχ. αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη, σσ. 237-377.

επικοινωνίας αναδείξαμε τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει στο κλειστό και περιοριστικό πλαίσιο των καταστημάτων κράτησης, λειτουργώντας πρωτίστως σε συμβολικό επίπεδο και όχι σε καθαρά γλωσσικό. Η συμβολική λειτουργία του μάλιστα τον καθιστά ρυθμιστικό παράγοντα της καθημερινής ζωής των φυλακισμένων, άρα δομικό στοιχείο της ίδιας της φυλακής.

Η *γλώσσα της φυλακής*, συνεπώς, λόγω της συμβολικής λειτουργίας της δεν αποτελεί μόνο μέσο έκφρασης αλλά το κύριο μέσο ένταξης του κάθε εγκλείστου τόσο στις «υπο-ομάδες» των κρατουμένων όσο και στη μεγάλη «υπο-ομάδα» της φυλακής. Επομένως, συνιστά ένα από τα πιο κρίσιμα μέσα επιβίωσης των κρατουμένων στο κλειστό, περιοριστικό και άτεγκτο περιβάλλον της φυλακής. Να τονιστεί ασφαλώς ότι η *γλώσσα της φυλακής* δεν είναι μια αυτόνομη γλώσσα, διότι βασίζεται στη σύνταξη της ελληνικής. Η *γλώσσα της φυλακής* είναι ένα ιδίωμα και ανήκει στις λεγόμενες συνθηματικές γλώσσες, έχει δηλαδή *κρυπτικά* χαρακτηριστικά.

Κατά την ανάλυση της γλωσσικής επικοινωνίας των τροφίμων διερευνήθηκαν οι καινούργιες συνθήκες που επικρατούν στα καταστήματα κράτησης και διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό από τις αντίστοιχες παρελθουσών εποχών και εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο αυτές επιδρούν στη διαμόρφωση της *γλώσσας της φυλακής* που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της σύγχρονης εποχής από τους κρατούμενους. Όσον αφορά την πρωταρχική αιτία για την οποία επιλέχθηκε η διερεύνηση της γλωσσικής επικοινωνίας των εγκλείστων και όχι κάποιο άλλο στοιχείο της μικροκοινωνίας τους πηγάζει από το γεγονός ότι αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δομής της φυλακής, εφόσον χρησιμοποιείται από την πλειοψηφία των τροφίμων σε καθημερινή βάση, με αποτέλεσμα να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή τους εντός του καταστήματος κράτησης. Επιπροσθέτως, η εξέταση και ανάλυση της *γλώσσας της φυλακής* κρίθηκε ακόμα πιο επιτακτική λόγω της παντελούς σχεδόν έλλειψης ανάλογων ερευνών σε εθνικό επίπεδο. Γι' αυτό μέσω της ανάλυσής μας επιχειρήσαμε να φωτίσουμε καιριες πτυχές του θέματος, ανοίγοντας νέους ορίζοντες στο ερευνητικό πεδίο.

Η ενασχόληση με τη *γλώσσα της φυλακής* συνιστά αναμφίβολα μία μεγάλη πρόκληση, γιατί όπως εξαρχής τονίσθηκε δεν έχει μόνο γλωσσολογικό ενδιαφέρον, αλλά κοινωνιολογικό και ψυχολογικό, δεδομένου ότι η γλώσσα είναι ένα πολύπλευρο κοινωνικό φαινόμενο. Ο γλωσσικός κώδικας των εγκλείστων, ο οποίος επιδρά καταλυτικά στην ψυχοσύνθεσή τους, εξετάστηκε στην ολότητά του με απώτερο στόχο την κατανόηση των βαθύτερων αιτιών που ωθούν τους ομιλητές στη χρήση του, καθώς και των λειτουργιών που επιτελεί.

Ευελπιστούμε ότι η δική μας μελέτη δίνει τη δυνατότητα και σε άλλους ερευνητές να προσεγγίσουν τον χώρο της φυλακής στις φυσικές και πρωτίστως συμβολικές διαστάσεις του, εξάγοντας συμπεράσματα που θα δώσουν το έναυσμα για περαιτέρω προβληματισμό σχετικά με φλέγοντα ζητήματα που αφορούν τον χώρο των καταστημάτων κράτησης, τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε αυτό το ιδρυματικό περιβάλλον, τον κώδικα αξιών και τους άγραφους νόμους που εφαρμόζονται και άλλα σημαντικά στοιχεία που συνθέτουν τη μικροκοινωνία της φυλακής.

Υπόθεση έρευνας και ερευνητικοί στόχοι

Αντικείμενο της έρευνας αποτέλεσε η γλωσσική επικοινωνία που συντελείται στο πλαίσιο του κλειστού και περιοριστικού περιβάλλοντος της φυλακής. Η βασική υπόθεση έρευνας συνίσταται στο ότι οι νέες συνθήκες που επικρατούν σήμερα στις ελληνικές φυλακές επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωση της *γλώσσας των κρατουμένων*. Μιλώντας για «νέες συνθήκες» εννοούμε τα φαινόμενα της συνύπαρξης κρατουμένων διαφορετικών εθνικοτήτων και συνεπώς φορέων διαφορετικών πολιτισμών (άρα και διαφορετικών γλωσσών, θρησκειών, ιδεολογιών, βιωμάτων κ.λπ.), της μεγαλύτερης δυνατότητας σε σχέση με το παρελθόν επικοινωνίας των κρατουμένων με τον έξω κόσμο/ την ελεύθερη κοινωνία, της συνύπαρξης κρατουμένων με σωφρονιστικούς υπαλλήλους ανώτερου μορφωτικού επιπέδου συγκριτικά με το παρελθόν και τέλος της διαφοροποίησης στη σύνθεση του ποινικού πληθυσμού, με τη συνεχή αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών, των μελών του «σικληρού υποκόσμου» και των εξαρτημένων κρατουμένων. Οι στόχοι που τέθηκαν με την παρούσα μελέτη συνοψίζονται στους εξής:

- Συστηματική εξέταση και παρουσίαση της «μικροκοινωνίας» της φυλακής του 21^{ου} αιώνα, ένα από τα κρίσιμα ζητούμενα της οποίας είναι και η *γλώσσα των τροφίμων*.
- Διερεύνηση, επεξεργασία, ανάλυση και ολοκληρωμένη παρουσίαση της γλωσσικής επικοινωνίας των εγκλείστων με τον τρόπο που χρησιμοποιείται σήμερα στο πλαίσιο της φυλακής.
- Συγκριτική μελέτη της γλωσσικής επικοινωνίας κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων εντός και εκτός του θεσμού της φυλακής.

Ορισμένα από τα θεμελιώδη ερωτήματα που προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε είναι τα ακόλουθα:

- Χρησιμοποιούν οι κρατούμενοι της σύγχρονης εποχής το δικό τους γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης μορφής γλωσσικής επικοινωνίας που αναπτύσσεται στο χώρο της φυλακής μεταξύ των κρατουμένων;
- Πώς διαμορφώθηκε αυτός ο γλωσσικός κώδικας;
- Πού και πότε δημιουργήθηκε;
- Γιατί αποκτήθηκε;
- Σε τι αποβλέπει;
- Χρησιμοποιείται και έξω από το πλαίσιο της φυλακής;
- Στον χώρο της φυλακής χρησιμοποιείται συνεχώς ή σε συγκεκριμένες μόνο περιστάσεις;
- Διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, το χρόνο παραμονής στη φυλακή, τις προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης, το είδος του διαπραχθέντος αδικήματος, τη φύση της ποινής ή/και άλλες μεταβλητές;
- Ποιες είναι οι επιδράσεις που ασκεί η ομάδα των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην ομάδα των κρατουμένων και κατ' επέκταση στη γλωσσική επικοινωνία τους και ποιες είναι οι επιδράσεις που ασκεί η *γλώσσα των κρατουμένων* στον λόγο του σωφρονιστικού προσωπικού;

ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

www.e-keme.gr

- Ποια είναι τα στοιχεία διαφοροποίησης ανάμεσα στη *γλώσσα της φυλακής* της σύγχρονης εποχής και της αντίστοιχης παρελθουσών εποχών;
- Επηρεάζει η *γλώσσα των κρατούμενων* άλλους εμπλεκόμενους φορείς (αστυνομικούς, ποινικολόγους, δημοσιογράφους);

Με βάση τα παραπάνω ζητούμενα συντάξαμε ερωτηματολόγια τα οποία απευθύνσαμε σε κρατούμενους, σωφρονιστικούς υπαλλήλους, αστυνομικούς, ποινικολόγους και δημοσιογράφους του δικαστικού ρεπορτάζ. Σαφώς, γνωρίζαμε εκ των προτέρων ότι ήταν δύσκολο να απαντηθούν ολοκληρωμένα όλα τα ερωτήματά μας, αλλά ως ένα βαθμό τουλάχιστον καλυφθήκαμε από τις απαντήσεις που μας δόθηκαν. Άλλωστε, και μόνο η πρόσβαση στον χώρο των φυλακών μας παρείχε τη δυνατότητα να «αφουγκραστούμε» το ιδιαίτερο κλίμα που επικρατεί εκεί.

Μεθοδολογία

Είναι σαφές ότι θεωρητικά η ιδεώδης μέθοδος θα ήταν η εθνολογική, με άμεση παρατήρηση και άτυπες συνεντεύξεις σε κρατούμενους όλων των ελληνικών φυλακών. Η συγκεκριμένη μέθοδος ωστόσο απαιτεί μακροχρόνια παραμονή στα σωφρονιστικά καταστήματα που όπως γνωρίζαμε εκ των προτέρων δεν είναι εφικτή. Γι' αυτόν το λόγο αναζητήσαμε μία άλλη μέθοδο που να μπορεί να εφαρμοστεί πιο εύκολα και ταυτόχρονα να μας δώσει τη δυνατότητα να συλλέξουμε τις απαιτούμενες πληροφορίες σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Οι στόχοι της έρευνας ήταν αυτοί που τελικά καθόρισαν τη μέθοδο που ακολουθήσαμε.

Οφείλουμε πάντως να διευκρινίσουμε ότι η μεθοδός μας δεν μπορούσε εκ των πραγμάτων να είναι αυστηρά επιστημονική, λόγω των ιδιαιτεροτήτων που διέπουν τον χώρο της φυλακής. Ως γνωστόν, είναι ένας «κόσμος άβυστος», στον οποίο με πολύ μεγάλη δυσκολία καταφέραμε να εισχωρήσουμε και να αποκομίσουμε μία πρώτη εικόνα για το τι πραγματικά εστί φυλακή, τι βιώνουν οι άνθρωποι που βρίσκονται μέσα σε αυτήν, ποιες είναι οι στάσεις, αντιλήψεις, θεωρήσεις τους για τον «υποπολιτισμό» της φυλακής και τα συστατικά στοιχεία του, όπως ο γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας τους. Παρά τις αδυναμίες της εφαρμοζόμενης μεθόδου, ωστόσο, ευελπιστούμε ότι ανοίξαμε το δρόμο για νέες μελέτες που θα προσεγγίσουν και από διαφορετικές οπτικές γωνίες τη *γλώσσα της φυλακής*.

Υπογραμμίζουμε ότι η έρευνα στηρίχτηκε σε τρεις σημαντικές θεωρίες, οι οποίες παρουσιάστηκαν αναλυτικά στη μελέτη μας. Πρόκειται για τη θεωρία «των κοινωνικών δικτύων», τη θεωρία των «communities of practice» και τη θεωρία των ρόλων. Επίσης, στηριχθήκαμε στη στενή σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και την κοινωνική ταυτότητα. Βάσει αυτών εικάσαμε τη φυλακή ως ένα ισχυρό κοινωνικό δίκτυο στο οποίο αναπτύσσονται δεσμοί, κοινωνικοί τύποι και υιοθετούνται ρόλοι με τις αντίστοιχες συμπεριφορές και αρμοδιότητες. Συντάξαμε ερωτηματολόγια και τα απευθύνσαμε στους εμπλεκόμενους με το σωφρονιστικό σύστημα φορείς, από τους οποίους θα μπορούσαμε να αντλήσουμε τα απαραίτητα στοιχεία για να φτάσουμε στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα μας αποτέλεσαν:

- 130 κρατούμενοι των δυο φυλακών της Αττικής, του Κορυδαλλού και του Αυλώνα, εκ των οποίων 30 ήταν γυναίκες των Φυλακών Κορυδαλλού, 70 άντρες των Φυλακών Κορυδαλλού και 30 νεαροί και ανήλικοι κρατούμενοι του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα. Σημειώνουμε ότι επιλέξαμε τα εν λόγω καταστήματα κράτησης για δύο πολύ σημαντικούς λόγους: πρώτον, διότι ο αριθμός των τροφίμων σε αυτά είναι πολύ υψηλός και δεύτερον, γιατί κρατούνται για διάφορα εγκλήματα και όχι για μία μόνο κατηγορία αδικημάτων. Άρα, το δείγμα μας είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού των φυλακών. Αποσκοπώντας σε πληρέστερη εικόνα του υπό εξέταση θέματος απευθύνουμε τα ερωτηματολόγια σε άντρες, γυναίκες και νέους, που κρατούνται στις φυλακές
- 30 σωφρονιστικοί υπάλληλοι (φυλακτικό προσωπικό, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί και εγκληματολόγοι) των Φυλακών Κορυδαλλού και του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα
- 30 ποινικολόγοι, ανάμεσα στους οποίους και ο τότε Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου, στον οποίο απευθύνουμε το ερωτηματολόγιο ονομαστικά
- 30 αστυνομικοί
- 15 δημοσιογράφοι δικαστικού ρεπορτάζ

Πρέπει να τονίσουμε ότι η προετοιμασία του ερωτηματολογίου σε μία έρευνα δειγματοληψίας είναι πολύπλοκη και επίπονη διαδικασία, γιατί η φύση των ερωτήσεων, ο τρόπος με τον οποίο συντάσσονται και η σειρά με την οποία υποβάλλονται, έχουν τεράστια σημασία για το αποτέλεσμα της έρευνας. Επομένως, κατά τη δόμηση των ερωτηματολογίων δόθηκε μεγάλη βαρύτητα και στα τρία στοιχεία (είδος ερωτήσεων, σύνταξη και σειρά υποβολής τους), σε καθένα από τα οποία θα αναφερθούμε λεπτομερώς ακολούθως. Στηριζόμενοι στη βιβλιογραφία και σε άλλες έρευνες και μελέτες συντάξαμε επτά ερωτηματολόγια με αρκετές κοινές ερωτήσεις, τις οποίες θεωρήσαμε σκόπιμο να απαντήσουν όλες οι «ομάδες» ερωτωμένων προκειμένου να καταλήξουμε σε ασφαλέστερα και πληρέστερα συμπεράσματα. Το πρώτο βήμα ήταν, ασφαλώς, να καθορίσουμε με ακρίβεια τους σκοπούς της έρευνας και με βάση αυτούς να διατυπώσουμε τις ερωτήσεις.

Αναφορικά με τις κατηγορίες των ερωτήσεων πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις προτιμώνται σε έρευνες με ποιοτικό προσανατολισμό, όπως η συγκεκριμένη έρευνα, γιατί επιτρέπουν την πλούσια και εις βάθος διερεύνηση των θεμάτων. Το κύριο πλεονέκτημα των χαρακτηριζόμενων «ανοικτών» ή «ελεύθερων» ερωτήσεων έγκειται στο ότι δεν περιορίζουν το ερωτώμενο πρόσωπο σε μία εναλλακτική απάντηση αλλά του παρέχουν τη δυνατότητα να απαντήσει ελεύθερα και κατ' ιδίαν βούληση. Συνεπώς, μέσω αυτών γίνονται ευκολότερα αντιληπτές οι απόψεις και η στάση του κάθε ερωτωμένου, όπως επίσης τα κίνητρά του και η σημασία τους. Στην ανοικτή ερώτηση ο ερωτώμενος είναι ελεύθερος να οργανώσει όπως νομίζει την απάντησή του και να επιλέξει τον τρόπο με τον οποίο θα απαντήσει.²

Παρά ταύτα εμείς χρησιμοποιήσαμε ως επί το πλείστον κλειστές ερωτήσεις, οι οποίες απαιτούν περιεκτικές και σύντομες απαντήσεις τύπου «ναι» ή «όχι». Υπογραμμίζουμε ότι δεν πρόκειται για μία τυχαία επιλογή. Κρίθηκε αναγκαία γιατί, όπως αποδεικνύει η εμπειρία, οι ερωτώμενοι σε τέτοιου είδους

²M. Duverger, *Μέθοδοι Κοινωνικών Επιστημών II*, μτφ. Ν. Παπαδόδημας, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1990, σελ. 161.

έρευνες συχνά αφήνουν αναπάντητες τις ανοιχτές ερωτήσεις, λόγω καχυποψίας, ανίας ή/και έλλειψης χρόνου, ενώ προτιμούν τις ερωτήσεις κλειστού τύπου. Άλλο πρόβλημα των ανοιχτών ερωτήσεων που θελήσαμε να αποφύγουμε είναι ότι αφήνουν μεγάλο περιθώριο υποκειμενικότητας στον ερευνητή, τόσο κατά την καταχώριση των απαντήσεων όσο και κατά την ερμηνεία τους αλλά και στα ερωτώμενα πρόσωπα. Τέλος, η έλλειψη κατανόησης αυτής της μορφής των ερωτήσεων συχνά παραπλανά τους ερωτώμενους, οι οποίοι δυσκολεύονται να απαντήσουν ή ξεφεύγουν τελείως από το θέμα.³ Ειδικά στην περίπτωση των κρατουμένων θεωρήσαμε απαραίτητη τη χρήση κλειστών ερωτήσεων, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των φυλακισμένων στερείται του ενδιαφέροντος και της διάθεσης να απαντήσει σε ερωτήσεις που απαιτούν πολύ κόπο και σκέψη. Αντίθετα, απαντά πολύ πιο εύκολα σε ερωτήσεις τύπου «ναι» ή «όχι».

Αυτή η επιλογή βρήκε απόλυτα σύμφωνους και τους ψυχολόγους του σωφρονιστικού καταστήματος Κορυδαλλού, με τους οποίους είχαμε μία εποικοδομητική συνεργασία. Ορισμένες μάλιστα ερωτήσεις στα ερωτηματολόγια των κρατουμένων και σωφρονιστικών υπαλλήλων διαμορφώθηκαν μέσα από συζητήσεις που είχαμε με ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς, ενώ κάποιες άλλες απορρίφθηκαν βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, με κυριότερο ότι θα φέρναμε κρατούμενους και υπαλλήλους σε δύσκολη θέση, με αποτέλεσμα να μην απαντήσουν ή ακόμα να νιώσουν προσβεβλημένοι και να εκφράσουν παράπονα. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στο αρχικό πλάνο είχαν τεθεί πολλές ακόμα ερωτήσεις που θεωρούσαμε σημαντικές αλλά εξαιτίας των παραπάνω περιορισμών η μορφή που έχουν σήμερα τα ερωτηματολόγια είναι απόρροια μακράς σκέψης και συζητήσεων με τους αρμόδιους φορείς.

Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις με προτεινόμενες απαντήσεις, διότι αυτή η μέθοδος καθιστά ευχερέστερη την κωδικοποίηση και ερμηνεία των απαντήσεων εκ μέρους του ερευνητή όπως συμβαίνει και με τις κλειστές ερωτήσεις. Επίσης, περιορίζει τους κινδύνους υποκειμενικής ερμηνείας, γιατί προσφέρει τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να διασαφηνίσει τη σκέψη του και να απαντήσει με μεγαλύτερη ευκολία. Ακόμα και το σοβαρό μειονέκτημα της μεθόδου να τείνει να υποβάλλει τις απαντήσεις στους ερωτώμενους μπορεί να εξαλειφθεί με τη δυνατότητα που τους δίνεται να προσθέσουν στο τέλος και τις δικές τους προτάσεις.⁴ Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι για ορισμένα «ευαίσθητα» θέματα προσπαθήσαμε να εκμαιεύσουμε τις απαντήσεις με έμμεσο τρόπο προκειμένου να μη φέρουμε τον ερωτώμενο σε δύσκολη θέση. Βασιστήκαμε, δηλαδή, σε μία σημαντική αρχή που διέπει την οργάνωση των ερωτηματολογίων, σύμφωνα με την οποία οι ερωτήσεις δεν πρέπει να εξαναγκάζουν τους ερωτώμενους να δίνουν απαντήσεις που ελαμβάνονται ως «κοινωνικά απαράδεκτες».⁵

Αναμφίβολα ο τρόπος με τον οποίο δομούνται οι ερωτήσεις είναι αυτός που πρωτίστως επηρεάζει το περιεχόμενο των απαντήσεων. Γι' αυτό, όπως τονίστηκε, προσέξαμε ιδιαίτερα τον τρόπο σύνταξης των ερωτήσεων για να ξεπεραστούν οι προαναφερθείσες δυσκολίες. Φροντίσαμε ώστε το κείμενο των ερωτήσεων να είναι όσο το δυνατόν απλούστερο, να έχει συνταχθεί στην καθομιλουμένη γλώσσα, ενώ λάβαμε υπ' όψιν μας το κατώτερο επίπεδο διανοητικής αντιλήψεως των ερωτωμένων. Άλλο χαρακτηριστικό που διέπει το κείμενο των ερωτήσεων είναι ο προσωπικός τόνος του, γιατί αυτής της

³Β. Φίλιας, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, 2^η έκδ., Αθήνα: Gutenberg, 1996, σσ. 154-156.

⁴Μ. Duverger, *ό.π.*, σσ. 162-163.

⁵Β. Φίλιας, *ό.π.*, σσ. 158-159.

μορφής οι ερωτήσεις οδηγούν τους ερωτώμενους στο να δώσουν πληρέστερες απαντήσεις και συνεπώς τα αποτελέσματα ανταποκρίνονται περισσότερο στην πραγματικότητα.

Όσον αφορά τον αριθμό των ερωτήσεων, θεωρήσαμε ότι δεν πρέπει να είναι πολύ μικρός προκειμένου να συγκεντρώσουμε όσο το δυνατόν περισσότερες χρήσιμες πληροφορίες, ούτε τόσο μεγάλος ώστε να κουράσει τους ερωτώμενους, γιατί κάτι τέτοιο θα είχε ως συνέπεια να απαντούν στις τελευταίες ερωτήσεις βιαστικά και χωρίς σκέψη. Ο συνολικός αριθμός εξαρτήθηκε βεβαίως από τη φύση των ερωτήσεων κάθε ερωτηματολογίου. Στηριχτήκαμε στα πορίσματα ερευνών σύμφωνα με τα οποία εάν οι ερωτήσεις δεν είναι πολυσύνθετες δύναται να είναι και πολυάριθμες, ενώ εάν είναι πολύπλοκες (και επομένως απαιτούν κόπο για να απαντηθούν) πρέπει να περιοριστούν. Έχει επίσης αποδειχθεί ότι οι αναφερόμενες σε ένα θέμα ερωτήσεις απαντώνται με μεγαλύτερη ευχέρεια από τους ερωτώμενους συγκριτικά με εικείνες που αναφέρονται σε πολλά και διαφορετικά θέματα. Γι' αυτό οι θεματικές μας ενότητες ήταν συγκεκριμένες και περιορισμένες. Από την άλλη, σε τέτοιου είδους έρευνες εξέχουσα σημασία έχει η σειρά με την οποία υποβάλλονται οι ερωτήσεις, οι οποίες πρέπει να διακρίνονται για τη λογική αλληλουχία τους. Κατ' αναλογία η μετάβαση από τη μία ενότητα θεμάτων στην άλλη πρέπει να συνοδεύεται από εισαγωγικές παρατηρήσεις που διευκολύνουν αυτήν τη μετάβαση και διατηρούν την ομαλή ροή των ερωτήσεων. Επομένως, προσπαθήσαμε να ακολουθήσουμε μία λογική σειρά στις ερωτήσεις μας, ώστε η μία να διαδέχεται την άλλη αβίαστα και ταυτόχρονα προσέξαμε τη μετάβαση από τη μία θεματική ενότητα στην άλλη.⁶

Συνοπτικά, κατά την κατασκευή των ερωτήσεων τηρήθηκαν ορισμένοι κανόνες, εξέχουσας σημασίας: ευκολία και ταχύτητα ανάγνωσης και απάντησης με τη λιγότερη δυνατή προσπάθεια, διατυπώσεις απέρριπτες και κατανοητές ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου, ύψος απλό, διασφάλιση απορρήτου ανωνυμίας και αποφυγή ερωτήσεων που θα έφεραν σε κατάσταση αμηχανίας τον ερωτώμενο.⁷ Ως προς το τελευταίο, μπορούμε να παραθέσουμε ένα ενδεικτικό παράδειγμα: σε αντίθεση με άλλα ερωτηματολόγια, θέσαμε τις ερωτήσεις για τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία των ερωτωμένων στο τέλος και όχι στην αρχή κάθε ερωτηματολογίου για να αποφύγουμε, κυρίως στην περίπτωση των κρατουμένων και πρώην κρατουμένων, να τους δημιουργήσουμε την εντύπωση της ανάκρισης. Άλλωστε, θεωρείται καλή τακτική να τοποθετούνται στην αρχή ερωτήσεις που συνδέονται σαφώς με το θέμα της έρευνας και παρέχουν την ευκαιρία στον ερωτώμενο να εκφράσει τη δική του άποψη. Αντίθετα, ερωτήσεις που αφορούν προσωπικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η μόρφωση, το εισόδημα κ.λπ., είναι προτιμότερο να υποβάλλονται στο τέλος, εφόσον έχει δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα για να τεθούν τέτοιου είδους ερωτήσεις.⁸ Ειδικά σε μία έρευνα όπου ζητούνται πληροφορίες για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα είναι προτιμότερο αυτές οι ερωτήσεις να τίθενται στο τέλος.

Τέλος, πρέπει να τονίσουμε, αναφορικά με τις επιφυλάξεις για τη χρησιμοποιούμενη μέθοδο, ότι η εμπειρία από την έρευνα με ερωτηματολόγια αποδεικνύει πως το ερωτηματολόγιο είναι μία μέθοδος που λειτουργεί πολύ αποτελεσματικά μέσα στις φυλακές. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ανάγκη των

⁶M. Duverger, ό.π., σσ. 169-177.

⁷Α. Γερούκη, *Εθνοπολιτισμικές Συγκρούσεις στη Φυλακή: Η Περίπτωση της Δικαστικής Φυλακής Θεσσαλονίκης (Διαβατών)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκουλας, 2002, σσ. 45-46.

⁸Ν. Κυριαζή, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1990, σελ. 139.

κρατούμενων για επικοινωνία με τον έξω κόσμο, η οποία άλλωστε αντανακλάται σε μεγάλο μέρος των απαντήσεων που δίνουν σε παρεμφερείς μελέτες. Αξίζει να επισημάνουμε ότι σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών σχετικά με το θεσμό της φυλακής στην Ελλάδα,⁹ όπου χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της «σπονδυλωτής συνέντευξης» (ανώνυμο ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε από συνεντευκτή), παρόλο που είχε χρονομετρηθεί ότι για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου χρειαζόταν μία ώρα οι συνεντεύξεις των κρατούμενων διαρκούσαν και τέσσερις ολόκληρες ώρες και οι απαντήσεις τους ήταν πληρέστερες. Εξίσου στη δική μας περίπτωση οι συνεντεύξεις με τους κρατούμενους είχαν μεγάλη διάρκεια και αποκομίσαμε εκτενείς και ενδιαφέρουσες απαντήσεις.

Πορίσματα έρευνας

Ο γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας που χρησιμοποιείται σήμερα στις ελληνικές φυλακές παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από τον αντίστοιχο του παρελθόντος, λόγω των ριζικών αλλαγών που έχουν λάβει χώρα στις φυλακές τις τελευταίες δεκαετίες. Όπως υπογραμμίστηκε από την αρχή της παρουσίασης μας, η συμβολική λειτουργία του τον καθιστά ρυθμιστικό παράγοντα της καθημερινής ζωής των φυλακισμένων, άρα δομικό στοιχείο της ίδιας της φυλακής. Η γλώσσα της φυλακής συνεπώς, λόγω της συμβολικής λειτουργίας της, δεν αποτελεί μόνο μέσο έκφρασης αλλά το κύριο μέσο ένταξης του κάθε εγκλείστου τόσο στις «υπο-ομάδες» των κρατούμενων όσο και στη μεγάλη «ομάδα» της φυλακής. Επομένως, συνιστά ένα από τα πιο κρίσιμα μέσα επιβίωσης των κρατούμενων στο κλειστό, περιοριστικό και άτεγκτο περιβάλλον της φυλακής.

Πιο συγκεκριμένα, η γλώσσα της φυλακής διακρίνεται σε δύο «παρακλάδια»:

- Την αργκό που χρησιμοποιείται σε καθημερινή βάση και σε μεγάλο βαθμό ελεύθερα μεταξύ των τροφίμων ακόμα και ενώπιον των σωφρονιστικών υπαλλήλων.
- Την σκληρή κρυπτική γλώσσα που χρησιμοποιείται στα στενά όρια της ομάδας, γιατί εξυπηρετεί καθαρά και μόνο συνθηματικούς σκοπούς.

Η αμιγώς κρυπτική γλώσσα αλλάζει μορφή, σε σχέση με το παρελθόν. Περισσότερο βασίζεται σε φαινομενικά αθώες/παραπλανητικές εκφράσεις, σε λέξεις και φράσεις δανεισμένες από ξένες γλώσσες (προτιμώνται οι «άγνωστες» στο ευρύ κοινό γλώσσες, π.χ. αραβικά) και σήματα μορς. Το αστυνομικό ρεπορτάζ, κατά καιρούς, αναδεικνύει τον τρόπο που διαμορφώνεται η γλώσσα του εγκλήματος, η οποία βασίζεται σε φαινομενικά αθώες/παραπλανητικές λέξεις και φράσεις.

⁹Σημειώνουμε ότι πρόκειται για την έρευνα των: Α. Ανδρίτσου, Κ. Δασκαλάκη, Κ. Κατσουγιάννη, Π.Δ. Παπαδοπούλου, Π.Α. Σινόπουλος, Δ. Τσαμπάρλη, Έ. Φρονίμου, «Έρευνα: Ο Θεσμός της Φυλακής στην Ελλάδα: Προκαταρκτική Έκθεση της Ερευνητικής Ομάδας Εγκληματολογίας του Ε.Κ.Κ.Ε.», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68Α, Ανοιξη 1988, ειδικό τεύχ. αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη, σσ. 237-377.

Η γλώσσα της φυλακής απαρτίζεται από ένα σύνολο λέξεων και φράσεων, εκ των οποίων άλλες δημιουργούν οι έγκλειστοι μέσα στη φυλακή και άλλες δανείζονται από διαφορετικούς γλωσσικούς κώδικες εκτός φυλακής, κυρίως από:

- Γλώσσα των νέων.
- Γλώσσα του στρατού.
- Ξένες γλώσσες.

Σχετικά με τους παράγοντες διαμόρφωσης και διάδοσης της γλώσσας της φυλακής, οι βασικότεροι συνοψίζονται στα εξής σημεία:

- **Ηλικία:** οι πιο νέοι σε ηλικία κρατούμενοι χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερη έκταση το αργκοτικό λεξιλόγιο, όπως ακριβώς συμβαίνει και εκτός φυλακής.
- **Διαπραχθέν αδίκημα:** το λεξιλόγιο των εξαρτημένων από ουσίες θεωρείται από τα πιο «πλούσια» αργκοτικά λεξιλόγια και μέσα στη φυλακή.
- **Χρόνος παραμονής στη φυλακή:** όσο πιο μεγάλο είναι το χρονικό διάστημα παραμονής στη φυλακή, τόσο περισσότερο ο έγκλειστος αφομοιώνει το αργκοτικό λεξιλόγιο, με αποτέλεσμα να το χρησιμοποιεί περισσότερο.

Λέξεις και φράσεις που χρησιμοποιούνται στη φυλακή

Στη φυλακή χρησιμοποιούνται πολλές λέξεις και φράσεις οι οποίες λαμβάνουν ένα διαφορετικό περιεχόμενο ή τουλάχιστον μία άλλη «απόχρωση» από τις αντίστοιχες της ελεύθερης κοινωνίας. Ενδεικτικά παραδείγματα: κάνω μεροκάματο και κάνω δουλειά. Η πρώτη φράση αναφέρεται «στην εργασία των κρατούμενων μέσα στη φυλακή» και η δεύτερη «στις παράνομες δουλειές που τελούνται εντός και εκτός φυλακής».

Το επίθετο καμένος λαμβάνει ένα νέο περιεχόμενο, εφόσον αποδίδεται «σε τρόφιμους στους οποίους έχει επιβληθεί πολύ μεγάλη ποινή» (1) και «σε ανόητους» (2). Οι φράσεις: με στρίμωξαν και μου κόψαν το κεφάλι σημαίνουν, αντίστοιχα, «με πιάσανε για να ομολογήσω» και «μου επέβαλαν πολύ μεγάλη ποινή».

Με τελείως διαφορετική σημασία χρησιμοποιείται και η λέξη κλέφτης που σημαίνει «το αποστακτήριο, το οποίο χρησιμοποιούν οι έγκλειστοι, π.χ. για να φτιάχνουν τσίπουρο». Αντίστοιχα, η λέξη τσιπουράς αποδίδεται «στα άτομα που πιάνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα να φτιάχνουν τσίπουρο μέσα στη φυλακή». Εξίσου και η λέξη κλακαδόρος λαμβάνει νέο νόημα, καθώς χαρακτηρίζει «τους τρόφιμους που βρίσκουν τρόπους να επιτυγχάνουν το σκοπό τους εις βάρος των συγκρατούμενων τους»

Τέλος, οι εκφράσεις: κάγκελα παντού και σπάω σίδερα έχουν ένα ιδιαίτερο συναισθηματικό βάρος όταν χρησιμοποιούνται στο χώρο της φυλακής. Η μεν πρώτη εκφράζει «την αγανάκτηση του κρατούμενου που βρίσκεται σε ένα περιοριστικό και απομονωμένο από την ευρύτερη κοινωνία πλαίσιο». Η δεύτερη σημαίνει «κάνω απόδραση». Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι φράσεις: με χάλασες = «με νεύριασες με αυτό που έκανες ή είπες». Να σημειωθεί εδώ ότι οι κρατούμενοι χρησιμοποιούν συχνά αυτή την έκφραση, γιατί είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμοι για καυγά, μη με χρεώνεις = «μη μου

προσάπτεις άδικα κάτι», συχνότατη έκφραση μεταξύ των κρατούμένων, δεδομένου ότι ο ένας συχνά κατηγορεί τον άλλο.

Μεταξύ των μέσων που χρησιμοποιεί η γλώσσα της φυλακής, η εικόνα είναι κυρίαρχη. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι οι γλωσσικοί κώδικες επικοινωνίας είναι κατεξοχήν «μεταφορικές» γλώσσες, με την έννοια ότι μεταφέρουν εικόνες, οι οποίες με τη σειρά τους παραπέμπουν σε συναισθήματα και ιδέες. Παρατίθενται ενδεικτικά κάποιες από τις εκφράσεις που επιβεβαιώνουν το παραπάνω: κερατιά = «το περιπολικό». Η συγκεκριμένη λέξη έχει προκύψει από το «καρούμπαλο» που μοιάζει με κέρατο όπως σημειώνουν οι ίδιοι οι κρατούμενοι, των περιπολικών. Είναι χαρακτηριστικές οι φράσεις που χρησιμοποιήθηκαν από κρατούμενο κατά τη διάρκεια της συνέντευξης: κοζάρω από απέναντι φώτα. Το παίζω κυριλέ και περνάω απέναντι. Ήταν κερατιά.

Η λέξη κλειδί χαρακτηρίζει «τους φύλακες», γιατί κρατούν κλειδιά με τα οποία κλειδώνουν στα κελιά τους κρατούμενους, ο πιέστα είναι «ο υπάλληλος που μοιράζει τα φάρμακα σε κρατούμενους και τους αναγκάζει να τα πιούνε μπροστά του», ο ταξιτζής είναι «ο φύλακας που φέρνει το φαγητό στους κρατούμενους», τα στρουμφάκια είναι «οι αστυνομικοί», λόγω της μπλε στολής που φοράνε.

Άξιοσημείωτες είναι και οι ακόλουθες εκφράσεις που παραπέμπουν σε εικόνες: ανοίγω κάρτα ή αλλιώς ανοίγω προηγούμενα = «κάνω κάτι που ενοχλεί και περιμένω να υποστώ τις συνέπειες της πράξης μου».

Παρατίθενται ορισμένες φράσεις που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων με τους κρατούμενους στο πλαίσιο της έρευνάς μας: Αυτόν άμα πάει Λάρισα θα τον σίτισουν. Έχει ανοίξει κάρτα. Εμείς οι Αλβανοί προσέχουμε να μην ανοίξουμε προηγούμενα.

Άλλες φράσεις: Κόβω επιταγή = «χρωστάω», πήγε στο ψυχιατρείο και έγινε κομοδίνο = «από τα φάρμακα που του έδωσαν στο ψυχιατρείο της φυλακής όπου τον βάλεις κάθεται σαν αποβλακωμένος, σαν να ήταν δηλαδή έπιπλο σπιτιού, χωρίς ψυχή και βούληση», έκανες/έφτιαξες τριανταμία μόνος σου = «σκέφτεσαι πράγματα που δεν ισχύουν, κυρίως αναφορικά με 'καρφώματα' μέσα στη φυλακή». Η εν λόγω έκφραση ακούγεται συχνά, δεδομένου ότι οι έγγλειστοι βρίσκονται σε μία διαρκή κατάσταση ετοιμότητας και επιφυλακής, με συνέπεια να υποπτεύονται και την παραμικρή κίνηση των συγκρατούμένων τους ή των μελών του σωφρονιστικού προσωπικού.

Άλλες εκφράσεις: να βγούμε σέντρα = «πρόκληση για τσακωμό», να μη χάσουνε κανένα πρόβατο, η οποία αναφέρεται περιπαικτικά «στους φύλακες, γιατί φοβούνται μήπως τους ξεφύγει κανένας κρατούμενος.

Μία φράση που χρησιμοποιείται με τόνο επιτακτικό είναι: να σου κοπεί το γέλιο = «μη μιλάς και μη γελάς μέχρι να γίνει το δικαστήριο σου και δεις ποια ποινή θα σου επιβληθεί». Απευθύνεται συνήθως στους υπόδικους κρατούμενους που δεν έχουν συνειδητοποιήσει τι εστί φυλακή, όπως μας εξήγησαν όσοι βρίσκονται μεγάλο χρονικό διάστημα μέσα.

Η εξίσου γλαφυρή έκφραση δαγκιώνω κρατούμενο δείχνει «την προσπάθεια απόσπασης πραγμάτων από συγκρατούμενους, έστω κι αν κάποιος έχει τα δικά του (κατά κύριο λόγο τσιγάρα και τηλεκάρτες που αποτελούν πολύτιμα αγαθά για το χώρο της φυλακής». Με τη φράση διπλή φυλακή εννοείται ότι «ο χρόνος έκτισης της ποινής περνάει δύσκολα και επώδυνα». Η έκφραση γράφω καντίνα σημαίνει

«παραγγέλλω από το κυλικείο της φυλακής», ενώ δεν έχω καντίνα σημαίνει «ότι δεν έχω χρήματα (στην καρτέλα μου για να αγοράσω πράγματα από τη φυλακή)».

Διευκρινίζεται ότι ορισμένες από τις παραπάνω εκφράσεις ενδέχεται να χρησιμοποιηθούν και εκτός σωφρονιστικού καταστήματος αλλά η διαφορά έγκειται στο ιδιαίτερο συναισθηματικό βάρος που αποκτούν μέσα στη φυλακή, δεδομένου ότι περιγράφουν καταστάσεις που βιώνουν μέσα στη φυλακή. Τέλος, αρχειτές εκφράσεις, στις οποίες πρέπει να δοθεί έμφαση, χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στο χώρο της φυλακής, γιατί αφορούν καθαρά τις συνθήκες διαβίωσης των τροφίμων ή/και την εν γένει ζωή και δράση τους, όπως βγάζω τσέτουλα φυλακή και βγάζω κοροϊδίστικη φυλακή που σημαίνουν ότι «ο φυλακισμένος βρίσκειται άδικο μέσα».

Εξίσου και οι ακόλουθες φράσεις: μυρίζεις κοινωνία, η οποία συνήθως απευθύνεται «στους νεοφερμένους κρατούμενους» αλλά και γενικά μπορεί να ειπωθεί σε όσα μέλη της ελεύθερης κοινωνίας επισκέπτονται το χώρο της φυλακής και καλή κοινωνία, «ευχή που δίνεται στους κρατούμενους οι οποίοι αποφυλακίζονται».

Οι λέξεις κιούπι και πιθάρι αναφέρονται «στην απομόνωση, στην οποία αναγκάζονται να βρεθούν οι έγκλειστοι που έχουν παραβιάσει τους εσωτερικούς κανόνες του ιδρύματος».

Η φράση τον κλείσανε για τα καλά δηλώνει «την επιβολή μεγάλων ποινών», όπως και τον τσιμεντώσανε = «του επέβαλαν βαριά ποινή ώστε να γίνει παράδειγμα για τους υπόλοιπους» (1), «πήρε ανεπιθύμητη μεταγωγή» (2). Είναι άξιο προσοχής ότι στους εορτάζοντες κρατούμενους η ευχή που δίνεται είναι χρόνια καλά και όχι «χρόνια πολλά», όπως στα μέλη της ελεύθερης κοινωνίας. Η ευχή «χρόνια πολλά» αποφεύγεται για να μην προκληθεί παρεξήγηση, πολλά χρόνια στη φυλακή.

Από την άλλη πλευρά, ορισμένες εκφράσεις παραμένουν διαχρονικές εφόσον αποτελούν «τυπικές» όπως θα μπορούσαμε να τις ονομάσουμε φράσεις για το χώρο της φυλακής, π.χ. είναι λαρύγγι = «ο κρατούμενος που καρφώνει τους συγκρατούμενούς του» (1), «καρφώνει τα μέλη του προσωπικού» (2), τα άκλιτα: το δωδεκάρι και το εικοσιτεσσάρι που χαρακτηρίζουν αντίστοιχα «τον περιστασιακό χρήστη» και «το ρουφάνο», μου μείνανε X μήνες σιαστή = «απομένουν X μήνες για να αποφυλακιστώ», μου χάλασε το όνομα = «μου σπίλωσε το όνομα». Αυτή η έκφραση έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι κάθε κρατούμενος προσπαθεί να «φτιάξει ένα καλό όνομα» όπως οι ίδιοι υπογράμμισαν και φοβούνται μήπως κάποιος τους το «χαλάσει» με διάφορους τρόπους, όπως με το να διαδίδει φήμες.

Τέλος, το σημείο στο οποίο πρέπει να δοθεί έμφαση συνίσταται στο ότι η γλώσσα των εξαρτημένων από ουσίες εξακολουθεί να κυριαρχεί, λόγω του υψηλού αριθμού των εξαρτημένων από ουσίες κρατουμένων. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι τα εξής: ζαπρέ = «η πρέζα». Πρόκειται για αναγραμματισμό της λέξης, ένα πολύ προσφιές μέσο στο οποίο καταφεύγουν οι ομιλητές των γλωσσικών κωδικών επικοινωνίας.

Άλλες λέξεις προερχόμενες από τη γλώσσα των ναρκωτικών: είναι φαρμακωμένος/έχει πάρει φάρμακο = «ο κρατούμενος που βρίσκεται υπό την επήρεια φαρμάκων, π.χ. υπνωτικών χαπιών», είναι χαρμάνης = «ο κρατούμενος που δεν έχει να πάρει ναρκωτικά», ζούμπα/ζούπα = «το τσιγάρο που έχει μέσα τριμμένα χάπια», καπάκι = «μονάδα μέτρησης πρέζας που χρησιμοποιείται στη φυλακή και φτιάχνεται συνήθως με στυλό ελλείψει άλλων μέσων», πήρα την πάσα = παρέλαβα τα ναρκωτικά που μου έστειλε ο X στη φυλακή, λουκάρισμα = «η μεταφορά ναρκωτικών στις φυλακές», ΣΕΟ = «αυτοσχέδιες σύριγγες

που φτιάχνουν οι κρατούμενοι, συνήθως από στυλό», συνοικέσια/παντρέματα/κονέ/μερτικά = «τα ναρκωτικά».

Αντί επιλόγου

Συνοψίζοντας, η γλώσσα δεν είναι στατική, αλλά πολύ δυναμική και ανανεώνεται διαρκώς. Γι' αυτό τον λόγο αποφασίσαμε στο Κέντρο Μελέτης του Εγκλήματος να υλοποιήσουμε με τα μέλη της ερευνητικής μας ομάδας την επαναληπτική έρευνα «Φυλακή και Γλώσσα» εξετάζοντας το «μετά της φυλακής» και το εάν και σε ποιον βαθμό αυτός ο ιδιαίτερος γλωσσικός κώδικας επικοινωνίας χρησιμοποιείται και εκτός φυλακής, με την αποφυλάκιση των κρατουμένων, αλλά και τους σκοπούς που επιτελεί εκτός φυλακής.